

Список використаних джерел:

1. Бока, О. В. (2008) Власні імена як компресовані тексти-носії когнітивної інформації *Філологія* (1), 15-19.
2. Корунець, І.В.(2001) *Теорія і практика перекладу (аспектний переклад)* (с.448) Вінниця. : Нова книга.
3. Зарицький, М. С. (2004) *Переклад: створення та редагування* (с. 120) К.: Парламентське видавництво.

DOI 10.36074/13.12.2019.v3.11

**СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ЗАЧИНІВ І КІНЦІВОК УКРАЇНСЬКИХ
НАРОДНИХ КАЗОК**

Рудченко Юлія Русланівна

здобувач вищої освіти факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національний авіаційний університет

Сітко Алла Василівна

канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри англійської філології і перекладу
Національний авіаційний університет

УКРАЇНА

Перекладна література, що потрапляє в культурний простір кожного народу, вступаючи у складні взаємостосунки з його оригінальною літературою, суттєво доповнює літературний процес, розширює його тематичні, жанрово-змістові, естетичні межі. Українські народні казки є неабиякою цінністю завдяки своєрідним зачинам та кінцівкам, які пронизані атмосферою загадковості, гострими враженнями, магією, чудесами та, звичайно, безкінечним гумором, що вирізняє її серед казок інших народів та робить надзвичайно специфічною, оскільки першотвір як єдиний об'єкт відображення наштовхує нас на ідею абсолютної самоцінності мистецтва, так званого «чистого мистецтва». Такі усталені словосполучення та вирази роблять для читача доступними знання і мудрість наших предків, ось чому для перекладача важливо поринути у джерело з живою мовою, черпнути та донести до читача її живлющу силу, не розбризкавши, крокуючи по тернистому шляху перекладача.

Переклад української казки на англійську манеру є досить нелегким завданням, оскільки маленьких читачів практично неможливо ввести в оману, та підсунути їм транскрибований переклад, так як їхня фантазія диктує зовсім інші правила. Звідси й виникає ціла низка проблем для перекладача стосовно релевантної передачі українських зачинів та кінцівок англійською мовою. Адже справедливим вважаємо твердження про те, що при спробі перетворити етномовні образи казкового світу з однієї мовної системи в іншу необхідно враховувати не лише специфіку жанру та літературні традиції, а також етномовну комунікативну компетенцію адресата [1].

Перенесення читача іншомовної культури в світ української народної казки, де в перших рядках ми зустрічаємо бурхливий потік емоційно-експресивної

лексики, з маркерами існуючих місць і реальних подій є досить важким завданням. Серед числа визначних дослідників української народної казки слід відзначити: І. Железнову, А.М. Біленко, М.Ф. Скрипник, Р.Н. Бейн. Запорукою успішного перекладу вважають прекрасні знання традицій, національної специфіки українського народу, вміння застосовувати свій когнітивний досвід в руслі іншої культури. Звичайно, що не можливо передати усі елементи, на позначення національного колориту, але їх і не обов'язково всі перекладати, вистачить лише його головних проявів.

Виділяють декілька суттєвих факторів, які слід врахувати у процесі перекладу зачинів українських казок:

- реальні факти (наприклад, *«Було це давно-давно, коли ще люди ходили на панщину»* [2]; *«Давним-давно були такі часи, що молодих хлопців кликали в армію, коли їм було двацять»* [3]);

- регіональні маркери (наприклад, *«Жили в Новому Давидкові, на Мукачівщині, чоловік з жінкою»*. (с. Нове Давидково Мукачівського р-ну, Закарпатської обл.) [3]; *«Одного разу в селі Меловому на Херсонщині в одного чоловіка був жвавий хлопчина, з яким батько завше рибальчив»* (с. Мипове Бериславського р-ну Херсонської обл.) [2];

- римовані повтори (наприклад, *«Десь-не-десь, в тридесятому царстві, в іншій державі жив цар з царицею чи князь із княгинею, і було в них два сини»*; *«Раз був, де не був, у тій землі, де уже край світу, один чоловік»* [2]; *«Жив, де не жив, один багатий граф»* [3]; *«Був – не був, та кажуть люди, що був, дуже багатий пан-дідич»* [2].

Кожен із вище зазначених факторів доносить до реципієнта вагому інформацію про історію українського народу, його стиль життя, своєрідності мови та мислення. Це не означає, що перекладачі не повинні брати до уваги інші зачинові реалії, однак вони можуть бути частково адаптовані до культури мови перекладу, адже «вживання тих чи тих слів, словосполучень, зворотів безсумнівно впливатиме на семантику речення» [4]. Зокрема, в українських зачинах переважають прості речення, тоді як складносурядні речення краще підходять для сприйняття іншомовного читача, при цьому граматичні трансформації такого типу не призводять до спотворення контексту. Проілюструємо цю особливість за допомогою наступних прикладів:

«У лісі да жила лисиця, а біля того ліса да жив собі чоловік. У того чоловіка да був кіт. Він колись добре мишей ловив, а далі, як осліп, дак і перестав» [2]. – *“In – a certain forest there once lived a fox, and near to the fox lived a mn who had a cat that had been a good mouser in its youth, but was now old and half blind”* [5].

Національний колорит не порушується у разі заміни зачину української народної казки традиційною англійською конструкцією такою як *“Once upon a time...”*. Розглянемо наступні приклади:

«Жив колись (раз, собі)» [3]. – *“There was once upon a time..., Once upon a time there lived.... There once was...”* [6].

Однак, саме можливість зробити казку відповідною для сприйняття іншомовного реципієнта, може стати причиною неточностей та невідповідностей, зокрема тих перекладачів, для котрих українська мова не є

рідною. Як відомо, казка не обмежується традиційною формулою обрамлення, разом із маркерами часу та місця, переліком головних персонажів, їхнього соціального статусу, отож казкарі з величезною майстерністю та в стислій формі намагаються передати живу українську мову, що іноді зазнає невдачі в англійському перекладі. Таку закономірність можна простежити на прикладі казки «Ох!».

«Колись було не так, як тепер: колись усякі дива робилися на світі, і світ був не такий як зараз. Нині цього всього немає... Розкажу вам казку про лісового царя Оха, який він був» [3]. – “The olden times were not like the times we live in. In the olden times all manner of Evil Powers walked abroad. The world itself was not then as it is now: now there are no such Evil Powers among us. I'll tell you a kazka of Oh, the Tsar of the Forest, that you may know what manner of being he was” [6].

У цьому прикладі неможливо не звернути увагу на очевидний казус, котрий відбувся при перекладі слова «диво». Перекладач вибрав словосполучення “Evil Power”, зазначивши в примітках до тексту, що “Divo. This ancient, untranslatable word (comp. Latiu Deus) is probably of Lithuanian origin, and means any malefic power” і певною мірою мав рацію. Словник подає наступне тлумачення цього слова: «Диво – у дохристиянських віруваннях – зле божество-дракон, чудовисько; слово, яке споріднене зі словами диво, дивний, пов'язаними, у свою чергу, із санскритським і перським Deva «божество», латинським Deus «бог», грецьким Zeus «Зевс»; через втрату первісного значення слова за його похідними залишилася семантика незвичайності, чуда, рідкісного феномена або ознаки, які межують з надприродністю» [7]. З цього виникає певна суперечність, чи варто розцінювати варіант перекладу як невдалий або помилковий, що спричинив спотворення сюжету, або, навпаки, як вдалу спробу донести до реципієнта національно-збагачене та розширене значення українського слова «диво». Беручи до уваги той загальновідомий факт, що українська народна казка з'явилася в англomовному світі у 70-х роках ХІХ ст., а Р.Н. Бейн відомий як один із перших перекладачів, слово «диво» пристосоване під наше розуміння як «рідкісне або раніше не бачене явище; щось особливе та незвичайне, таке, що викликає захоплення та здивування», це лексичне значення вживалося лише в тісних народних кругах на період його творчості та нечасто застосовувалося за своїм призначенням, ось чому це помилкове трактування можна деякою мірою виправдати [8].

«Колись-то давно, не за нашої пам'яті, – мабуть, ще й батьків і дідів наших не було на світі, – жив собі убогий чоловік з жінкою, а у них був один син, та й таке ледещо той одинчик, що лишенько!» [3]. – “Once upon – a time, long long ago, beyond the times that we can call to mind, were yet our great-grandfathers or their grandfathers had been born into the world, there lived a poor maan and his wife, and they had one only son, who was not as an only son ought to be to his old father and mother. So idle and lazy was that only son that Heaven help him!” [6].

Інший казус можемо спостерігати у слові «лишенько», яке український читач сприймає на позначення лиха, горя, біди, зневіри та відчаю батьків за лінивого сина, а в англomовному перекладі «лишенько» має перекладацький

відповідник: “Heaven help him”, що не компенсує колоритне забарвлення українського слова. Такий вибір здебільшого зумовлений російськими словами-реаліями, оскільки українські казки були перекладені з англійської мови російською. Можна проілюструвати цю закономірність шляхом порівняння перекладів:

«Давным-давно, не на нашей памяти, а пожалуй, когда еще и отцов, и дедов наших не было на свете, жил-был бедный мужик с женой, у них был всего один сын, да и тот не такой, как надо: уродился такой ленивец, что и не приведи господи!» [9].

Очевидно, що у цьому зачині застосування прийому транскрибування є невдалим, який часто застосовують при перекладі казок, але, як правило, цей прийом позбавлений змісту та не забезпечує релевантного «перенесення літературного твору крізь призму однієї сфери ментальності в іншу», тим самим ускладнюючи розуміння і без того лексично насичених зачинів та кінцівок [10].

Слова, які піддаються транслітерації, зокрема: *kazka, mead, tsar, tsaritsa* [5], мають прекрасні словникові відповідники в англійській мові. Здебільшого такі слова не віддзеркалюють національного українського колориту, а їх заміна англійськими лексичними відповідниками “fairy-tale” (folk tale) [8], “honey” [5], “king” [6], “queen” [5] лише допомагає іншомовному реципієнту прочитати казку від початку до кінця з розумінням, не звертаючи уваги на незрозумілі графеми.

Порівняно з відтворенням зачинів англійською мовою, при передачі фінальних формул української казки виникає менше труднощів, які виступають маркерами кінцевого благополуччя героїв, так як в англійських казках присутні їх еквівалентні відповідники. Проблема перекладача полягає в тому, що потрібно передати все розмаїття фінальних формул українських казок «бідними формальними засобами англійської мови», які, окрім різних варіантів підтвердження кінцевого благополуччя героїв, також включають в себе ряд інших нюансів [11]. До своєрідних особливостей кінцівки слід віднести жартівливі римовані кінцівки, які здебільшого не мають спільних рис із сюжетом казки. Проілюструємо цю характерну особливість за допомогою наступних прикладів:

«І кінець кінцем, бо курка з яйцем» [2]; *«Поїхали в ліс, вирубали ківш, то ще б казки було більш»* [3]; *«Між тими квітами пишно розцвіла червона півоня, а цю казку розказала Юрчачка Доня»* [2]; *«Сіла баба на стілець, а нашій казці кінець»* [3].

У наведених вище прикладах спостерігається наявність римованих кінцівок, а саме «кінець...яйцем», «червона півоня...Юрчачка Доня», «стілець...казці кінець». Римована кінцівка підсилює значущість наявних у творі жартівливих кінцівок для того, щоб зацікавити дитячу читачку аудиторію.

У деяких кінцівках казок часто зустрічаються жартівливі фрази, особливо слово «горнець», яке казкарі використовують зокрема через його визначне магічно-сакральне значення для української спільноти. За давнім народним повір'ям, дбайлива господиня не залишає горщики відкритими, особливо на ніч, адже туди може впасти щось нечисте; розбитий горщик здавна був

символом руїни, сварок та розбрату; дірявий горщик символізував неробу та марнотратника; щербатий горщик вважався прикметою нещасливої, безталанної людини [12]. Наведемо наступні приклади:

«Сказився бабин горнець, та й казці кінець» [3].

У цьому випадку «горнець» є символом нещасливого кінця казки, а саме вказує на те, що бабі не вдалося досягти свого та забрати семирічного хлопчика за колись укладений договір.

«Розбився горнець – нашій казці кінець» [3].

У запропонованому реченні жартівлива фраза «горнець» символізує щирі вірування народу, які походять із далекої язичницької давнини, коли вірили в прикмети, у цьому випадку «горнець» використовується на позначення розбрату та невідлого завершення сюжету казки.

«На радості жінка розбила глиняний горнець, і нашій казочці кінець» [10].

Даний приклад свідчить про використання слова «горнець», яке має зовсім протилежне символічне значення до згаданих вище, адже жінка розбила горщик на радощах, що блудний чоловік повернувся додому після своїх життєвих пригод.

Наведені вище кінцівки, зокрема римовані жартівливі вислови та слова-символи, мають важливе значення при перекладі, та не підлягають калькуванню або транслітерації. Більшість перекладачів ретельно відбирають влучний переклад серед запропонованих вище кінцівок, проте не можна уникнути казусів, які в основному стосуються неправильного пошуку відповідника. Наприклад, у казці «Старий собака» перекладач вирішив доцільним застосувати творчий підхід при перекладі, внаслідок чого утворилася розширена кінцівка, в сюжеті якої з'являється ще одна дійова особа, а також відбулася конкретизація періоду часу, в результаті словосполучення «крихта хліба» перетворилося у перекладі на “a large lump of bread”.

Для порівняння наведемо приклади, взяті з текстів оригіналу і перекладу:

«Дак жінка і дала собаці кришку хліба» [2]. – “And henceforth the woman and her husband gave the old dog a large lump of bread every day” [5].

З урахуванням того, що під висловом «крихта хліба» у даному контексті мається на увазі малий кусень або крихта, у перекладі буде доцільно вжити відповідне англійське словосполучення “a little slice of bread”.

Інший казус відбувся наприкінці казки «Лисиця та кіт», де у творі перекладу також не обійшлося без творчого втручання перекладача. У результаті, відома у всьому світі українська лексична одиниця «сало» перейняла на себе образ “bacon” і перетворилася з жиру на м'ясо. Розглянемо наступний приклад:

«А кіт зоставсь. Сидить да сала їсть, а лисиця – мед. Поїли гарненько собі да й пішли додому» [3]. – “But the cat remained in the midst of all the good things and ate away at the bacon, and the little fox gobbled up the honey, and they ate and ate till they couldn't eat any more, and then they both went home licking their paws” [6].

У даному випадку переклад, безумовно, можна вдосконалити, адже в словесній скарбниці англійської мови існує доречний словниковий еквівалент українського слова «сало» – “pork lard” [13].

Таким чином, при перекладі зачинів української народної казки, необхідно брати до уваги певні фактори, такі як реальні факти, регіональні маркери та римовані повтори, оскільки доволі важко передати своєрідний український національний колорит англійськомовному читачеві. Стосовно заключних формул української казки, то перед перекладачем постає проблема передати не лише кінцеве благополуччя героїв, а також своєрідні жартівливі фрази. Наведені приклади є свідченням того, що при перекладі не завжди можна уникнути казусів, тому вони лише підтверджують спроби автора перекладу адаптувати твір української казки для сприйняття іншомовним читачем через гаму лексичних відповідників, прийомом додавання і пояснення.

Список використаних джерел:

1. Сітко А.В. & Скавронська А. (2016). Етномовний компонент українських народних казок як проблема перекладу. *Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика: IX міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 15-16 квітня 2016 р.). Київ, Україна.
2. Дмитренко, М. К. (уклад.). (1089). *Українські народні казки*. Київ: Веселка.
4. Кауцшак Т. (2006). *Казки українською мовою*. Вилучено з <http://kazky.org.ua/zbirky/ukrajinsjki-narodni-kazky>.
5. Сітко А. & Данилюк Ю. (2019). Фактори, що зумовлюють комунікативну варіативність під час перекладу. *Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика: збірник наукових праць*. К.: Аграр Медіа Груп.
6. *Ukrainian folk tales*. (1986). (Transl. by I. Zheleznova). Kiev: Dnipro.
7. *Cossack fairy tales and folk-tales* (1894). (Transl. by R. Bain Nisbet). NewYork: A.L. Burt Company.
8. Крисін, Л.П. (2005) *Тлумачний словник іншомовних слів*. Москва: ЕКСМО.
9. Вежбицкая, А. (2001). *Понимание культур через посредство ключевых слов*. Москва: Языки славянской культуры.
10. Афанасьева, А. Н. (сост.). (1982). *Народные русские сказки*. Москва: Правда.
11. Медвідь, О. С. (1992). *Нові переклади українських народних казок – англійськомовному читачеві*. Київ: КНУ.
12. Бархударов, Л. С. (1975). *Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории переводов*. Москва: Международные отношения.
13. Егорова, О. А. (2002). *Традиционные формулы как явление народной культуры: на материале русской и английской фольклорной сказки* (дис. ... канд. культурол. наук). Москва, Российская Федерация.
14. Загнітко, А. П. & Данилюк, І. Г. (2008). *Великий сучасний англо-український українсько-англійський словник*. Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО».